

Назар КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
krushna036@elr.tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Цифровізація гуманітарної сфери істотно змінює характер перекладацької діяльності, а поява систем штучного інтелекту переводить дискусію з площини суто технічної допомоги у площину ціннісного вибору. Якщо для інформативних текстів першочерговими є точність, швидкість і термінологічна узгодженість, то художній переклад вимагає збереження образності, інтонації, підтексту, культурної пам'яті та індивідуальної авторської манери. Саме тому аксіологічний аналіз використання ШІ в художньому перекладі набуває особливої ваги. Йдеться не тільки про те, чи може машина перекласти текст, а про те, які смисли, оцінки та естетичні домінанти вона здатна або не здатна перенести в іншу мову. У цьому вимірі переклад постає як практикум відповідальності, де вирішується доля автентичності твору, межа між допоміжним інструментом і творчим співавторством, а також цінність людської інтерпретації в добу автоматизації [1, с. 32; 2, с. 221; 5, с. 164].

Сучасний науковий дискурс навколо ШІ у перекладі можна умовно поділити на кілька взаємопов'язаних блоків. Перший стосується самого поняття штучного інтелекту як мультидисциплінарного явища цифрової трансформації, що моделює окремі когнітивні функції людини [1, с. 32; 1, с. 46]. Другий зосереджується на ролі ШІ у перекладацькій діяльності, де акцентується його корисність для автоматичного перекладу, попереднього аналізу, пошуку варіантів та постредагування, але водночас підкреслюються обмеження у врахуванні контексту, емоційної виразності та мовної індивідуальності [2, с. 221-222]. Третій блок об'єднує студії з адекватності, еквівалентності, ідіостилу та міжкультурної комунікації. У цих працях переклад трактується як процес збереження не лише змісту, а й стилістичних засобів, авторської картини світу та культурної функції художнього тексту [3, с. 56; 4, с. 276-277; 5, с. 164-165; 8, с. 418-420]. Окремий масив становлять нові емпіричні роботи, у яких літературні тексти вже прямо порівнюються в людському й машинному виконанні. Їх результати свідчать, що ШІ часто демонструє прийнятний рівень семантичної точності, однак поступається у відтворенні поетичної або стилістичної складності, а тому потребує критичної участі перекладача і

спеціальної підготовки фахівця до роботи з інструментами ШІ [6, с. 526-530; 7, с. 173-175].

У художньому перекладі цінність еквівалентності не зводиться до буквального збігу значень. Переклад може бути формально зрозумілим, але водночас втрачати авторський ритм, внутрішню напругу, іронію, інтимність чи соціально-психологічний підтекст. Тому методологічно доцільно оцінювати роботу ШІ за кількома рівнями: лексико-семантичним, граматико-синтаксичним, прагматичним, комунікативним і стилістичним. На перших двох рівнях системи ШІ нерідко показують переконливі результати, бо добре працюють із частотними структурами, шаблонізованими сполуками та прямими відповідниками. Проте на прагматичному, комунікативному і стилістичному рівнях виявляється тенденція до нейтралізації виразних засобів, спрощення ритму, згладжування авторської інтонації та статистичного «усереднення» художнього мовлення. Саме в цій зоні проявляється різниця між технічно коректним текстом і повноцінним художнім перекладом [2, с. 222-223; 3, с. 56-57; 6, с. 526-531; 8, с. 418-444].

Аксіологічний вимір проблеми полягає в тому, що художній текст містить не лише сюжетну інформацію, а й систему цінностей автора, зафіксовану у виборі образів, тональності, дистанції мовця, способах оцінювання персонажів і світу. Ідіостиль у цьому сенсі є не декоративною оболонкою, а мовно оформленою моделлю світобачення. Якщо переклад згладжує нестандартний синтаксис, замінює культурно марковану метафорику на нейтральні формули або прибирає семантичну неоднозначність, він змінює не лише форму, але й ціннісну архітектуру твору. Тому центральним критерієм якості художнього перекладу в добу ШІ стає не сама наявність чи відсутність машинного компонента, а міра збереження автентичності, ідіостилу та художньої функції тексту. Саме тут перекладач виступає культурним інтерпретатором, який має розрізняти, де алгоритм допомагає, а де вже непомітно підміняє авторський голос [4, с. 275-277; 5, с. 164-168; 8, с. 421-424].

Звідси випливає і нове розуміння ролі перекладача. У цифровому середовищі він уже не лише виконавець перекладу, а редактор, аналітик і куратор смислів. Цінність сучасної науки в цій площині полягає не у витісненні людського перекладача, а у виробленні таких методик взаємодії з ШІ, які підсилюють точність без втрати художності. Перспективною бачиться модель, за якої ШІ використовується для створення попереднього варіанта, виявлення проблемних сегментів, варіантного пошуку окремих одиниць або зіставлення повторів, тоді як людина приймає фінальні рішення щодо тону, прагматики, стилю й культурної релевантності. За таких умов особливої ваги набуває здатність критично оцінювати машинний результат, бачити його сильні й

слабкі сторони та усвідомлювати відповідальність за кінцевий текст [2, с. 221-223; 6, с. 528-530; 7, с. 173-187].

Отже, цифровізація не скасовує цінність художнього перекладу як творчої та культурної практики, а, навпаки, гостріше висвітлює її сутність. III доцільно розглядати як допоміжний інструмент у роботі з художнім текстом, однак межа його ефективності проходить там, де починаються ідіостиль, підтекст, емоційна нюансованість та аксіологічна насиченість твору. Практично це означає: по-перше, результати III слід оцінювати за багаторівневою моделлю еквівалентності; по-друге, остаточний варіант художнього перекладу повинен проходити обов'язкове постредагування людиною; по-третє, при роботі з культурно маркованими, експресивними й стилістично домінантними фрагментами пріоритет має належати не швидкості, а збереженню авторського голосу; по-четверте, у підготовці сучасного перекладача необхідно поєднувати цифрову компетентність із чутливістю до художньої форми. Саме така модель співпраці людини і технології дає підстави говорити не про девальвацію перекладацької праці, а про її новий, відповідальніший і методологічно зрілий етап розвитку [2, с. 223-224; 3, с. 56-57; 6, с. 530-531; 7, с. 184-187; 8, с. 438-444].

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов О. А. Визначення терміну «штучний інтелект». Інформація і право. 2023. № 1 (44). С. 32-49.
2. Григоренко Г. Використання та аналітика штучного інтелекту у перекладацькій діяльності. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 67. Т. 1. С. 219-224. DOI: 10.24919/2308-4863/67-1-30.
3. Козак Т. Б. Адекватність та еквівалентність перекладу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2012. Вип. 25. С. 56-57.
4. Поворознюк В. М. Огляд теоретичних підходів до трактування поняття «ідіостиль». Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2016. Вип. 62. С. 275-278.
5. Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». 2013. Кн. 1. С. 164-168.
6. Manapbayeva Z., Zaurbekova G., Ayazbekova K., Kazezova A., Pirmanova K. AI in Literary Translation: ChatGPT-4 vs. Professional Human Translation of Abai's Poem «Spring». Procedia Computer Science. 2024. Vol. 251. P. 526-531. DOI: 10.1016/j.procs.2024.11.143.
7. Romaniuk-Cholewska D. Analysis of Critical Thinking Skills: How do Students Perceive and Evaluate AI Translation Tools? Linguodidactica. 2025. Vol. 29. P. 173-187. DOI: 10.15290/lingdid.2025.29.12.
8. Zehnalová J. Literary Style and Its Transfer in Translation: Bohumil Hrabal in English. Mutatis Mutandis. 2016. Vol. 9, no. 2. P. 418-444.